

12, Psychomotorický vývoj dítěte v předškolním období. Význam hry. Představivost a fantazie.

PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ

- Od 3 let do nástupu do školy (6-7 let)
- Hlavním vývojovým úkolem tohoto období podle E. Eriksona je **iniciativa proti vině**

Tělesný vývoj

- Mezi 3.-5. rokem rovnoměrný růst, po 5. roce se růst těla a končetin zrychluje, mění se tělesné proporce – **období první strukturální přeměny** (dítě přestává být boubelaté, mizí dominance hlavy, zviditelňuje se pas, prodlužují se končetiny, „Filipínská míra“ – dítě si dosáhne rukou přes hlavu na ucho, kritérium pro vstup do školy)
- Probíhají i **změny psychické**, ale pomaleji – období tzv. **malé puberty** (dítě může být výchovně problematické – citová labilita, podrážděnost, slabá vůle), trvá asi 1 rok, poté je dítě schopno snést velkou fyzickou zátěž, je citově stabilnější a schopné adaptovat se na změny související se vstupem do školy

Motorický vývoj

- Hrubá motorika se stabilizuje a zdokonaluje, dítě zvládá **akrobatické cviky** (např. kotoul), **udrží rovnováhu** (jízda na kole, bruslích, lyžování...), je důležité **pohyb podporovat** (prevence obezity, tělesná zdatnost, imunita), dbát na bezpečnost, dítě nepřetěžovat
- V období malé puberty je **hrubá motorika nekoordinovaná**, dítě je nešikovné, **střídá se velká aktivita a následná pasivita**
- Zdokonaluje se jemná motorika, citlivost konečků prstů, **lze určit dominantní hemisféru (lateralitu)** – **pravorukost** (90 %) / **levorukost** (10 %) / **obourukost (ambidextrie)**, nevyhraněná lateralita)
- **Kresba**
 - **Fáze „hlavonožce“** – 3.-4. rok; maluje obrysy, hlavně lidskou postavu, tvář, objevuje se záměr před začátkem malování, umí kruh a křížek
 - **Fáze „schematického náčrtu“** – 5.-6. rok; kreslí podle vlastní představy to, co zná, neumí detaily, neumí pracovat s prostorem, typické jsou „**rentgenové kresby**“ (průhledné) a „**antropomorfované kresby**“ (zvířata mají lidský obličej), lidskou postavu kreslí realisticky, zpočátku bez detailů (oblečení apod.), umí čtverec a trojúhelník
- **Sebeobsluha** – zná správné stolování, používá příbor, samostatný při hygieně, vyprazdňování (nutná kontrola), oblékání (ke konci období si většina dětí umí zavázat tkaničky), pomáhá při domácích pracích
- **Hra s kostkami (stavebnicí)** – pracuje i s velmi malými kostkami, stavby jsou dokonalejší

Vnímání

- **Zrak** – kolem 5. roku začíná rozlišovat detaily, zná všechny barvy, rozlišuje tvary, velikost, dobrá orientace v prostoru, lepší vnímání času (rozliší den-noc, den, týden, roční doby...), citlivě vnímá mezilidské vztahy (např. hádky rodičů)
- **Sluch** – postupně rozliší hlásky, před vstupem do školy schopen **sluchové analýzy** (p-e-s → pes), rozliší tóny, melodii, intonaci a citové naladění hlasu
- **Hmat** – citlivé konečky prstů, zdokonalení jemné motoriky

Pozornost

- Převažuje bezděčná pozornost (v 6 letech až 1,5 hodiny) – důležité nerušit
- Záměrná pozornost (v 6 letech 15-30 minut) – delší při střídání aktivit

Paměť

- Převládá **bezděčné zapamatování**, začíná se rozvíjet **záměrná paměť** (učení básniček, písniček...), dobrá je **mechanická paměť**
- Prodlužuje se fáze retence (opakování), silné citové zážitky si může pamatovat po celý život

Představivost a fantazie

- Velice bujná, živá, nereálná a nelogická, rozvíjí se hlavně na základě **pohádek**
- Může docházet k **prolínání skutečnosti a fantazie** – **nepravé lži (konfabulace)** – lži bez účelu, dítě za ně netrestáme, ale ani nepodporujeme

Myšlení

- Jean Piaget popisuje myšlení jako **názorné, intuitivní**; zaměřeno hlavně na poznání nejbližšího světa, dítě **uvažuje v pojmech**, chápe vztahy mezi různými ději
- Myšlení je málo flexibilní, nepřesné, vázané na přítomnost, prelogické
- Typický je **egocentrismus** (např. zakrývá si rukama oči, když chce, aby ho nikdo neviděl), **magičnost** (vysvětlování dění fantazií), **absolutismus** (přesvědčení o absolutní pravdivosti, např. paní učitelka to říkala, tak to tak je), **antropomorfní ráz** (polidšťování věcí a zvířat, např. lžička povídala, že nechce papat)

Řeč

- Velký nárůst **aktivní i pasivní slovní zásoby** – 2500-5000 slov
- Kvalitativní zlepšení – před vstupem do školy by měla řeč **být artikulačně čistá, téměř správná gramatika** (skloňování, časování), pokud ve 4-5 letech jsou vady řeči, je vhodná **logopedická péče**
- Objevují se **vulgarismy** (dítě většinou neví, co slovo znamená), může se objevit **egoismus** (upřednostňuje samo sebe)

Emoce

- Zpočátku jsou city **ambivalentní** (střídavé, protichůdné, netrvají dlouho), do 4 let je dítě citově ovlivnitelné
- Postupně city dostává pod kontrolu, převládá **pozitivní citové naladění**, do 5 let přetrvává **větší náchylnost ke strachu**
- **Rozvíjejí se všechny vyšší city: rozumové** (touha poznávat nové, zvědavost), **estetické** (má rád pěkné věci), **etické** (poznává důležitost pravidel, zatím **heteronomní morálka** – pochvala x trest, koncem období se objevuje svědomí a pocit viny), **sociální** (v soc. vztazích)
- Objevují se city **erotické** (vycházejí ze sexuálního pudu, hra s vlastními pohlavními orgány, později přechází v onanii – dítě nepodporovat, ale ani nestrašit, netrestat, nejlépe vytižít vhodným zaměstnáním)
- Kolem 5. roku začíná mít rád **situční komedii**, projevuje se **škodolibost**, radost z cizího neštěstí, chybí soucítění (nepodporovat, ani netrestat, spíše vyjádřit a zdůvodnit nesouhlas)
- V období malé puberty **velká citová labilita** – dítě je hádavé, negativistické, odporuje, velká citlivost (**hypersenzitivita**)

Vůle

- **Staví si cíle**, je za nimi schopno jít i **několik dní**, snadno cíl opouští, snadno ho lze převést na jiný cíl, rychlé střídání aktivit
- Dítě **učíme pěstovat jeho vůli**, překonávat překážky, trpělivosti, dokončit úkol

Sociální vztahy

- Intenzivní rozšiřování soc. vztahů, potřebuje vrstevníky, začíná se **extrovertovat**, vztahy s vrstevníky jsou nepevné, dítě se **sociálně otužuje** (pokud se dítě dostane do konfliktu, rodiče by měli dítě vyslechnout, ale nezasahovat)

Hra

- Z paralelní hry se začíná stávat **hra kooperativní**
- Hra je pro dítě hlavní činností dne, má tak možnost **seberealizace** (vymýšlet, kooperovat s vrstevníky, prosadit se...)
- Důležité je iniciativu dítěte odměňovat a chválit
- **Typy her:**
 - **Funkční** – rozvíjejí funkce, např. paměti, myšlení, intelektu... (např. pexeso)
 - **Konstruktivní** – hlavně u chlapců, cíl něco zkonstruovat (např. stavebnice, lepení modelů)
 - **Receptivní** – cvičení vnímání (např. sledování obrázků, TV)
 - **Úlohové (rolové)** – hra na „něco“, rozdělení rolí, typické mezi 4.-5. rokem, cvičení soc. dovedností (např. hra na rodinu, obchod)
 - **Skupinové** – hry s jinými dětmi, hry s pravidly (neumí je ještě dodržovat)
 - **Didaktické** – výchovné zaměstnání
 - **Pohybové**
- Pro hru je typický **prezentismus** (dítě žije přítomností, hraje si s tím, co má po ruce...) a **symbolismus** (jeden předmět může zastupovat druhý, např. klacek jako meč)
- Hra pomáhá dítěti překonávat události, které neumí pochopit rozumem, **přispívá k lepší spolupráci** (např. v nemocnici)
- Začínají se formovat **první zájmy** – výrazněji přejímá ve svých zájmech převládající mužské či ženské chování (výběr hraček, oblečení...)
- Dítě začíná pronášet, **čím bude, až bude velké**

Návyky a zlovyky

- Návykem se stanou opakující se činnosti, tvoření návyků je spjaté se **socializací** (na dítě jsou kladeny větší nároky)
- Návyky se tvoří nejprve **nápodobou** dospělých (event. příkazy, odměnami, tresty), později postupně **vnitřní internalizací** těchto příkazů (rozvoj **sebekontroly a svědomí**; dítě pochopí důvod chování – proč si mýt ruce apod.)
- Důležitou motivací je **pochvala a vnitřní uspokojení, radost**
- Návyky se tvoří ve spánku, hygieně, vyprazdňování, stravování, soc. chování (vztahu k ostatním lidem, zvířatům i věcem, začíná se rozvíjet **prosociální chování** – ochota pomoci, soucit, ohled, pozdravení, poprošení...)
- Objevuje se **účelová lež**

Kritéria školní zralosti

– Před vstupem do školy se provádí **posouzení školní zralosti** při tzv. „**zápisu**“ (automaticky děti, které dosáhly do konce srpna 6 let, lze požádat o odklad, ale i uspokojení u dětí, kterým bude 6 v září až prosinci)

1. Věk

2. Tělesná vyspělost, fyzické předpoklady – hmotnost, výška, Filipínská míra, zručnost (knoflíky, tkaničky, nůžky...), udržení rovnováhy (chůze po kladině, skákání na jedné noze...)

3. Psychická vyspělost

- Rozumové schopnosti – poznáme podle úrovně řeči, schopnost hovořit o nedávné události (plynule, souvisle), používání pojmů (např. je větší kůň nebo pes, třešně a jablka jsou...?), znalost barev, jména, adresy, básničky, říkanky,...
- Schopnost zrakové a sluchové diferenciac – kresba lidské postavy (detailnější, složitější), obkreslování psaného textu a geometrických tvarů (event. puntíků)
- Udržení záměrné pozornosti alespoň 10 minut
- Kontrola citů a impulsů (ovládnutí chování)
- Soc. zralost – schopnost odpoutat se na určitou dobu od matky, dodržování základních soc. návyků (zdravení, poděkování, dodržení pravidel, vykání...), orientace ve skupině stejně starých dětí (prosazení se, podřízení se většině, rozdělení se...)
- Pokud dítě neodpovídá požadavkům, provádí se vyšetření v **pedagogicko-psychologické poradně**

PŘEDSTAVIVOST

- Psychický proces, který **vede ke vzniku pamětních představ** (názorně zobrazuje předmět/situaci, která momentálně nepůsobí na naše smysly)
- Spočívá v **uvádění paměťových stop po uplynulých zážitcích do vědomí**
- Výsledkem je **PŘEDSTAVA**
 - Svou názorností je velmi blízká vjemu
 - Je méně přesná, útržkovitá
 - Obsahem je chudší, málo detailní, zkreslená
 - Je méně trvalá, nestálá
 - Může být doprovázena změnou emocí, mimiky, vegetativními projevy
- Využití v **psychodiagnostice** – asociační testy (člověk řekne první věc, která ho napadne; např. **ROR** – Rorschachův test inkoustových skvrn, slovní asociační test, test prostorové představivosti...)
- **Eidetická představa** – představa, která se svou přesností a ostrostí neliší od vjemu (tzv. fotografická paměť)
- **Vtíravá (perseverační) představa** – představa, která se neustále vrací, vtíravě opakuje
- **Využití v praxi:** vizualizace pohybu (sportovci, ležící pacienti po úraze; představa pohybů těla v mysli bez toho, aby se člověk skutečně pohyboval)

Funkce představivosti

- Umožňuje nám **vytvářet mentální obrazy světa a dále s nimi pracovat** (např. představa cesty na nádraží)
- Umožňuje nám **vracet se do minulosti** (např. představa prvního dne ve škole)
- Umožňuje nám **směřovat do budoucnosti** (např. např. představa svatebních šatů)
- Umožňuje nám **předvídat budoucí situace** (např. představa reakce rodičů na špatnou známku)
- Nabízí nám **alternativu k životní realitě** (např. kdyby...)

Druhy představ

- **Představa vzpomínková** (vnímání – paměť – představa)
- **Představa fantazijní** (subjektivně přetvořená paměťová stopa, souvisí s fantazií)
- **Představa konkrétní** (moje maminka, můj pes...) x **obecná** (kočka, dům, auto...)
- **Představa zraková** (znak ČR) x **sluchová** (píseň) x **čichová** (skořice) x **chuťová** (citron) x **pohybová** (valčík) x **citová** (strach)

Asociační zákony

- Vnímáme-li současně nebo krátce po sobě některé podněty, **dochází mezi vjemy ke spojení**
- Při představě jednoho vjemu si automaticky představíme vjem druhý
- Představy se nám nevybavují nahodile, ale podle určitých pravidel jsou **spojovány (asociovány)**

1. **Prostorová a časová asociace** – vybavují se nám často představy, které vznikly na stejném místě ve stejném čase
2. **Asociace na základě podobnosti** (bolest, utrpení) **nebo kontrastu** (život, smrt) – vybavují se nám společně představy, které jsou si něčím podobné nebo jsou naopak úplně rozdílné
3. **Asociace na základě novosti** – novější představy se nám vybavují častěji, rychleji a přesněji než ty starší
4. **Asociace na základě častosti** – často vybavované představy mají větší tendenci se vybavovat do vědomí než představy vybavované zřídka
5. **Asociace na základě důležitosti** – představy emocionálně podbarvené mají větší tendenci se vybavovat než představy bezvýznamné
6. **Asociace na základě příčinnosti** – při pohledu na určitý jev si snadno představíme jeho příčinu

Typologie dle převládajících představ

– Schopnost představovat si je u lidí velmi individuální; liší se v tom, jaké představy si vybavujeme snadněji

- **Zrakový (vizuální) typ** – malíři, módní návrháři, grafici,...
- **Sluchový (auditivní) typ** – hudební skladatelé, zpěváci, muzikanti,...
- **Pohybový (motorický) typ** – tanečníci, cvičitelé, sportovci,...

FANTAZIE

– Psychický proces, jehož výsledkem je **FANTAZIJNÍ PŘEDSTAVA**

- Vzniká z přetvořených paměťových stop, které se podstatně liší od původně vnímané skutečnosti (např. pohádkové postavy)
 - Jde o celek, který ve skutečnosti nemusí existovat
- **Využití v psychoterapii:** metoda aktivní imaginace – relaxace za doprovodu relaxační hudby, řízená představivost (např. k zvládnutí stresu, trémy, fobií, bolesti...)

Funkce fantazie

- Fantazijní představy nabízejí **alternativu k realitě** – přispívají k udržení duševní rovnováhy, jde o svépomocný léčivý prostředek, pomáhají nám zvládnout obtížné situace
- Uplatňuje se v **tvůrčí činnosti a práci** – architekti, spisovatelé, módní návrháři, designéři, malíři,...
- **Psychoterapeutická metoda**

Druhy fantazie

1. Aktivní (úmyslná)

a) Rekonstrukční (popisná)

– Vytvoření fantazijní představy **na základě slovního nebo grafického znázornění** (např. při čtení knihy si představujeme postavy, vaření podle fantazie, podle mapy si představím krajinu...)

b) Konstrukční (tvůrčí, tvořivá)

– Vzniká **něco originálního**, co ještě neexistovalo (např. umělci, experimentování při vaření, úpravě bytu...)

2. Pasivní (bezděčná, neúmyslná)

a) Aktivní bdělé snění

– **Snění s otevřenýma očima**, při plném vědomí

– Fantazie se vztahují k našim přáním do budoucnosti, k možným následkům našich činů, řešení úkolů,...

– Typické především u **dívek v období puberty**

• **Stenické snění** – podněcuje nás k nějaké aktivitě, abychom dosáhli reálného cíle, který jsme si vysnili, má **motivační funkci** (např. chci si koupit nový mobil – začnu chodit na brigádu, šetřit peníze)

• **Astenické snění** – jedinec uniká od reality, **sen není reálný, zbytečně nás vyčerpává**, často u deprimovaných, psychicky nemocných lidí (např. zamiluje se do mě slavný herec)

b) Sny ve spánku

– Sny jsou zvláštním druhem fantazijních představ, které se objevují ve spánku **ve fázi REM**

– Představy ve snech jsou často iracionální, nepodléhají morálním principům, **mohou se do nich promítat skrytá přání a touhy**, často jsou však maskované

– Prožití zážitky a sny mohou mít pro člověka význam věštecký, prorocký, motivační

– **Sigmund Freud** – výklad snů

Fantazie u dětí

– Předškolní období je období **vrcholného rozvoje fantazie** (je velice bujná, živá, nereálná, nelogická)

– Rozvíjí se především **na základě čtení pohádek**

– Může docházet až k **prolínání skutečnosti a fantazie** (věří neskutečnému)

– **Antropomorfizace** (oživování neživých předmětů) a **magičnost** (vysvětlování dění fantazií)

– Objevují se **nepravé lži (konfabulace)** – lži bez účelu

– **Pseudologia fantastica** – „syndrom Barona Prášila“, bájná lhavost, lhaní bez snahy někomu ublížit, jedinec chce být středem pozornosti (časté u dětí, u dospělých porucha nazývaná mýtomanie)

Produkty lidské fantazie

• Mýty

- Vyprávění, které symbolickým jazykem vykládá původ světa a kultury
- Ukazují nám, jak lidé nazírali na svět, jak ho chápali
- Realisticky až tragicky zobrazují důsledky špatného chování lidí v různých životních situacích
- Např. mýtus o Oidipidovi, mýtus o Narcisovi,...

• Pohádky

- Pomáhají dětem zvládnout a zpracovat psychické napětí, vnitřní konflikty
 - Dodávají odvahu, učí střídmosti, ukazují zvládnutí odloučení od rodičů a hledání partnera
 - Mají dobry konec – ukazují dětem, že cesta za štěstím není lehká a je nutné překonat překážky
 - Pohádkové postavy dobré i zlé (předškolní děti mají **černobílé vidění světa**)
-